Sfântul Antim Ivireanul

Scrisori

Ediție îngrijită de Arhimandrit Mihail Stanciu și
Academician Doctor Gabriel Ștrempel

BASILICA – 2016

PREFAȚĂ

Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul, Mitropolitul Țării Românești (1708-1716). Viața și activitatea sa pastoral-misionară

Dascăl neîntrecut al pocăinței și al filantropiei, Ierarh înțelept și bun liturghisitor, om de carte și de arte, Sf. Ierarh Martir Antim Ivireanul (aprox. 1640/1650-1716), Mitropolitul Țării Românești (1708-1716), reprezintă una dintre cele mai slăvite personalități românești, a cărei viață mistică și publică ne-a fost doar parțial descoperită, de sub vălul smereniei Sfântului, de pronia lui Dumnezeu[1].

[1] Cercetările întreprinse de noi în ultimii ani au adus la lumină, treptat, detalii din biografia neștiută a Sfântului Antim și nu putem considera încheiate încă investigațiile printre scrierile medievale românești, georgiene, grecești și turcești. Prezentăm, în continuare, ipotezele noastre și ale altor cercetători de dinaintea noastră, asumându-ne și riscul de a greși în cazurile unde intuițiile și deducțiile noastre nu sunt confirmate documentar. De aceea și această expunere biografică poate fi îmbunătățită continuu și sperăm că vor urma după noi alți căutători care vor prelungi cercetările pe fronturile deschise de noi și vor aduce, în viitor, mai multe lămuriri.

Cuvintele Ierarhului cărturar Antim împodobesc de mai bine de trei veacuri nu numai gândirea credincioșilor creștin-ortodocși și slujirea liturgică în Biserica noastră națională, ci și limba română – cel mai cuprinzător tezaur al sufletului românesc. Această limbă a neamului, pe care mitropolitul Teodosie (predecesorul lui Antim) o considera „proastă și săracă", a introdus-o Sfântul Antim (care nu era român de sânge) în slujbele liturgice, căutând să facă accesibile oamenilor tainele cunoașterii și slujirii lui Dumnezeu, taine care până la el erau rostite preponderent în limbile slavonă și greacă. Înțeleptul Mitropolit a reușit valorificarea supremă a cuvintelor românești, prin articularea lor în construcții literare pline de expresivitate teologică și sensibilitate poetică. Cercetătorii care au studiat îndeaproape calitățile limbii utilizate de „genialul Antim al Ungrovlahiei"[2] au ajuns la concluzia comună potrivit căreia Sfântul Antim poate fi numit, pe drept cuvânt, *ctitor al limbii liturgice românești* și *fondator al limbii române literare*, alături de alți mari cărturari români.

Dar strălucirea Sf. Antim Ivireanul nu se oprește în interiorul granițelor Țării Românești. Cu ajutorul financiar al Sf. Constantin Brâncoveanu, Voievodul Țării Românești, tipărirea de cărți în limbile popoarelor ortodoxe cucerite de turci (greci, slavi – bulgari și sârbi – arabi, georgieni) a fost principala sa lucrare de întărire a Bisericii celei prigonite în spațiul din estul Europei și din Asia Mică. Pentru aceasta îl putem numi, ca și pe dascălii Bisericii din veacul de aur (al IV-lea) al teologiei creștine, „stâlp al Ortodoxiei".

*

Despre *originea sa georgiană* vorbește însuși Sfântul Antim, când se semnează pe cărțile tipărite sau coordonate de el: „smeritul între ieromonahi Antim Ivireanul" sau „Antim ieromonahul, georgian de neam" sau „Antim ieromonahul, tipograful din Iviria", „Antim

[2] † Ghenadie Craioveanu, *Condica Sântă a Mitropoliei Ungrovlahiei publicată dupre original*, Tipo-litografia Cărților Bisericești, București, 1886, p. 104, n. 166.

Ivireanul, episcopul Râmnicului", „Mitropolit al Ungrovlahiei, Antim Ivireanul"[3], precum și în pisania bisericii Mănăstirii „Tuturor Sfinților", ctitorită de el (Ἀνθίμου Οὐγγρο βλάχων, τοῦ ἐξΙ βήρων). Însuși blazonul lui conține reprezentarea unui melc cu coarnele spre cer, încadrat de patru litere (A.I.M.U.), care sunt inițialele titulaturii sale – „Antim Ivireanul Mitropolitul Ungrovlahiei". De asemenea, originea lui georgiană este afirmată și de către ucenicii săi în arta tiparului: Mihail Iștvanovici, Gheorghe Radovici și Dionisie Floru, iar cărturarii greci (prezenți nu doar la curtea lui Vodă Brâncoveanu, ci și ostenitori la tipografia mitropoliei și la Academia Domnească din București), Mitrofan Grigoraș din Dodona, Gheorghe Hrisogon din Trapezunt și Marcu Porfiropoulos din Cipru, precum și secretarul domnesc, italianul Anton Maria Del Chiaro, au lăsat posterității cuvinte elogioase la adresa înțeleptului și talentatului mitropolit Antim din Iviria.

Neatestată documentar, *data nașterii* sale nu o cunoaștem precis. Estimările cercetătorilor, pe baza singurei mărturii a Sfântului Antim, ne oferă anii 1640-1650 ca perioadă aproximativă a nașterii sale[4].

O veche tradiție orală locală afirmă că locul nașterii și al copilăriei sale este localitatea Ude (situată în regiunea Meskheti, din sudul provinciei Samtskhe, aproape de granița cu Turcia), pe atunci mare și dezvoltată, având o biserică veche din secolul al XII-lea și o școală. Numele lui de familie ar fi Khurtsidze, familia sa fiind veche și aristocratică, lucru care i-a și permis să aibă acces la o educație

[3] Cf. Pr. Niculae Șerbănescu, „Antim Ivireanul tipograf", în: *Biserica Ortodoxă Română*, 8-9/1956, pp. 701-749.

[4] În cele două scrisori de apărare ale sale către Constantin Brâncoveanu, din 13 ianuarie și 3 februarie 1712, Mitropolitul Antim îi cere milă Domnitorului pentru „bătrânețile mele și neputințele ce am", deci putem înțelege că, în 1712, Antim era înaintat în vârstă și sub povara bolilor și a neputințelor. Dacă presupunem că avea cam (60-) 70 ani, vârsta medie a bătrâneții, atunci putem conchide că s-a născut pe la anii 1640 (–1650). Anul 1650 (acceptat până acum ca an de naștere al Sfântului Antim) nu este confirmat de niciun document istoric, ci reprezintă doar o ipoteză formulată prima oară de Teodor Cerbuleț (în 1939) și propagată apoi de majoritatea cercetătorilor.

intelectuală, artistică și tehnică. Din acest orășel, Ude, care devenise un fel de centru regional, bande de hoți locali furau adesea tineri și tinere și-i vindeau apoi turcilor, care veneau în târgul de sclavi de pe valea râului Vardzia să aleagă și să cumpere sclavi pentru diverși boieri otomani[5]. Numele lui de botez era Andrei[6], iar numele părinților săi după trup[7] sunt Ioan și Maria. De la ei, Andrei – Antim a primit atât viața, cât și buna educație creștină, pentru care le-a rămas recunoscător mereu[8].

Anton Maria Del Chiaro afirmă că Mitropolitul Antim a fost „sclav în tinerețe”[9], iar ucenicul său, Mihail Ștvanovici, arată că tânărul Andrei a fost răpit din sânul familiei de către unii compatrioți de-ai lui, care l-au vândut turcilor[10] și așa a fost el scos din țara sa natală:

> „Precum oarecând, din purtarea grijii dumnezeiești, prea frumosul Iosif, prin vinderea fraților lui ismailitenilor, înstreinat au fost de părinți și de țara lui în pământul Eghipetului (iubitoriule de Dumnezeu părinte), ca acolo să fie păzit spre hrana vremii celor șapte ani ai foametii, întru folosirea a multe noroade, iar mai vârtos pentru norodul cel credincios, adică pentru tatăl lui Israil. Așa acea purtare de grijă dumnezeiască, și pre iubirea ta de Dumnezeu, ca pre un mărgăritariu scump, legat cu aur, întru vindere oarecând fiind prețuit, și din țara ta scos, și în partea

[5] Conform discuțiilor noastre din mai 2008 și iunie 2015 cu mitropolitul georgian Theodor de Akhaltzikhe.

[6] Anton Maria Del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, Ed. Viața Românească, Iași, 1929, p. 152.

[7] După cum găsim în pomelnicul său personal, pe care l-a scris în *Așezământul Mănăstirii Tuturor Sfinților*.

[8] Facem și remarca aceasta: întrucât îi trece pe pomelnic la Sfânta Liturghie, atunci înseamnă că părinții lui erau botezați creștin-ortodox, deși locuiau într-o țară aflată sub presiunea și chiar persecuția musulmană.

[9] A.M. Del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, p. 67.

[10] Vezi și Gabriel Ștrempel, *Antim Ivireanul*, Ed. Academiei Române, București, 1997, p. 161.

locurilor noastre adus și nemerit, ai strălucit ca o rază luminoasă. O, minune, și dumnezeiasca purtare de grijă și descoperire, cum de multe ori cu cei robiți și legați s-au arătat slobozirea și descoperirea mântuirii a mulți!”[11].

Del Chiaro spunea că Antim

„era dăruit cu însușiri atât de rare, încât știa să facă în chip minunat orice meșteșug, mai ales sculptură, desene și broderii”[12], „pe care, având în vedere influențele orientale georgiene în broderii și ornamentații, se poate să le fi învățat chiar încă înainte de a cădea rob”[13], adică din copilărie și tinerețe.

Datorită acestor talente artistice, precum și înțelepciunii și viței sale nobile, tânărul Andrei a fost vândut ca „un mărgăritariu scump, legat cu aur” și nu în anonimatul unui lot de sclavi[14].

Că a fost luat rob de turci (nu de perși) ne-o dovedește și

„aversiunea pe care a avut-o, de-a lungul întregii sale vieți, față de Poarta Otomană și (asta) explică în parte afinitatea lui față de poporul român, care era asuprit de aceeași tiranie”[15].

Nu știm exact cât timp a stat el rob printre turci, însă tot analogia cu Iosif („de multe ori cu cei robiți și legați s-au arătat slobozirea

[11] *Evhologhion adecă Molitvelnic*, vol. I și II, Râmnic, 1706, aflat la Biblioteca Academiei Române, Fondul de Carte românească veche, 150A, ff. 2v-3.

[12] A.M. Del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, p. 153.

[13] Gianina Piciorus, *Antim Ivireanul, avangarda literară a paradisului*, Ed. Teologie pentru azi, București, 2010, p. 18.

[14] Această idee este frumos dezvoltată în G. Piciorus, *Antim Ivireanul, avangarda literară a paradisului*, pp. 17-18.

[15] Mihail-Gabriel Popescu, *Mitropolitul Ungrovlahiei, Antim Ivireanul, cârmuitor bisericesc și propovăduitor al Evangheliei* (teză de doctorat), București, 1969, p. 11.

și descoperirea mântuirii a mulți") ne face să înțelegem că tânărul Andrei nu a stat puțină vreme, ci câțiva ani buni (10-15).

Deși nu se știe precis când și unde s-au întâlnit, probabil pe la anii 1680-1685 (pe când avea 30-40 ani), Andrei Ivireanul a fost eliberat din robie prin răscumpărare (plata unor bani) de către patriarhul Dosithei Notara al Ierusalimului, care l-a luat ucenic apropiat și l-a tuns în monahism cu numele Antim (gr. Ἄνθιμος înseamnă „înflorit"). Faptul că a devenit călugăr aghiotafit (cu metania la Sfântul Mormânt) este confirmat de patriarhul Hrisant Notara, nepotul lui Dosithei, într-o scrisoare[16] din decembrie 1709, destinată sfetnicului Ianache Văcărescu. Fără să dea alte detalii de timp și spațiu, patriarhul Hrisant Notara scrie:

> „cel de față, kyr Antim, care fiind [răs]cumpărat cu banii[17] Sfântului Mormânt și primindu-și libertatea de la răposatul [Dosithei], scriind noi scrisoarea sa de iertare"[18].

Tot în scrisoarea către Ianache Văcărescu, patriarhul Hrisant mai scrie, referitor la Antim: „a plecat de la metania lui", „a dezertat de la Sfântul Mormânt", „apostat de la metania lui", „prietenul aghiotafit"[19]. Această repetiție arată limpede faptul că Andrei – Sf. Antim

[16] Sf. Antim Ivireanul, *Scrisori*, Ed. Basilica, București, 2014, pp. 41-63.

[17] Banii Sfântului Mormânt proveneau în cea mai mare parte tot de la domnitorii români, care făcuseră nenumărate danii, deci iată că Dumnezeu, în purtarea Lui de grijă nepătrunsă de mintea omului, a rânduit ca Sfântul Antim să aducă roadele cele mai multe pentru poporul român, dovedindu-și prin aceasta recunoștința și râvna pentru cei care l-au ajutat și susținut.

[18] Sf. Antim Ivireanul, *Scrisori*, pp. 49-50. Născut la 1663, Hrisant Notara nu putea fi un copil când a redactat scrisoarea de iertare, deci acest lucru, presupunem noi, s-a petrecut în vara lui 1685, când patriarhul Dosithei Notara a fost la Ierusalim cu ocazia renovării Mănăstirii „Sfântul Sava" și a mănăstirilor georgiene din Țara Sfântă. Acest eveniment era o ocazie de întrunire la Ierusalim a multor georgieni din împrejurimi, moment în care s-ar fi întâlnit patriarhul Dosithei cu Andrei Ivireanul, pe atunci încă rob la o familie de dregători turci, unde a deprins și limba arabă.

[19] Sf. Antim Ivireanul, *Scrisori*, pp. 54, 56, 60, 63.

Ivireanul – a primit tunderea în monahism și metania de călugăr la Sfântul Mormânt din Ierusalim[20], fiind hirotonit ieromonah de patriarhul Dosithei Notara[21].

Pregătirea istorică, literară, teologică și științifică[22] a mitropolitului Antim, precum și limba greacă folosită de el, ne conduc la ideea că el a avut parte de o pregătire intelectuală sistematică, și pe aceasta a putut-o dobândi fie în mediul cultural al Patriarhiei din Constantinopol[23] (unde și patriarhul Dosithei a înființat, în anul 1680, „vestita bibliotecă a Metocului Sfântului Mormânt”[24]), fie într-o mănăstire grecească (din Imperiul Otoman sau din Țările Române).

Deci, în toată această perioadă de ședere în Imperiul Otoman, fie ca rob, fie ca om liber, Andrei – Antim și-a dezvoltat, precum Iosif în anii robiei lui, multe dintre darurile (cunoaștere teologică și științifică, limbi străine: turca, araba, greaca) și deprinderile sale artistice. Deși nu a fost ușor pentru sufletul lui să suporte umilințe, suferințe, invidii și orgolii, dorul de părinți, de țară și de Biserică, totuși, prin

[20] Această ipoteză este credibilă și datorită faptului că, la finalul vieții, mitropolitul Antim a fost condamnat de un Sinod al Patriarhiei Ecumenice la exil pe viață la Mănăstirea „Sfânta Ecaterina” de pe Muntele Sinai, mănăstire care aparținea juridic de Sfântul Mormânt.

[21] Spunem asta deoarece în urma „dezertării de la Sfântul Mormânt” și a integrării lui Antim în Biserica românească, în ascultarea deplină de mitropolitul Teodosie (credem că în vara anului 1694, când a fost numit egumen la Mănăstirea Snagov), patriarhul Dosithei (care se considera un „hipermitropolit” și dorea grecizarea Bisericii românești) ar fi vrut, „după canoane ale sfintelor sinoade și după dreptul bisericesc” să-l caterisească – Sf. Antim Ivireanul, *Scrisori*, pp. 54-55.

[22] Așa cum reiese din frumoasele expuneri ale *Chipurilor Vechiului și Noului Testament*, unde Antim prezintă nu numai persoane și evenimente biblice, ci și personalități și învățături din lumea profană.

[23] Deși majoritatea cercetătorilor susțin, fără temeiuri documentare, că Sfântul Antim a stat vreme îndelungată la patriarhia din Constantinopol, noi avansăm ipoteza că a stat doar câteva luni (cel mai probabil între toamna lui 1685 și primăvara lui 1686), misiunea lui prioritară fiind de a deprinde și promova tiparul, iar aceasta o putea face doar în Țările Române, unde existau tipografii.

[24] Dumitru Stăniloae, *Viața și activitatea patriarhului Dosithei al Ierusalimului și legăturile lui cu Țările Românești* (teză de doctorat), Ed. „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, 1929, p. 22.

aceste grele experiențe, Dumnezeu l-a întărit în smerenie și răbdare, pregătindu-l pentru misiunea de a fi păstor al credincioșilor și propovăduitor al mântuirii aduse de Domnul nostru Iisus Hristos.

Monahul Antim a venit mai întâi la Mănăstirea Cetățuia, de lângă Iași (probabil împreună cu patriarhul Dositheі, în primăvara lui 1686)[25], unde a început să învețe limba română și slavonă sub îndrumarea starețului Macarie ieromonahul, căruia i-a și succedat la egumenie și căruia Antim îi poartă o veșnică recunoștință[26]. Însuși Hrisant Notara menționează că ieromonahul Antim „a fost egumen la Cetățuia, la Iași"[27]. Faptul că a fost mai întâi în Moldova ni-l confirmă și prezența, în primele cărți românești tipărite de Antim (*Evangheliarul* greco-român din 1693 și *Psaltirea* din 1694), a câtorva fonetisme moldovenești („Dumnezău", „Dumnezăire", „dumnezăesc", „dumnezăești", „sînguri", „puțînă")[28] la care el avea să renunțe mai târziu.

Noi avansăm și ipoteza că, în vara lui 1686, Antim l-a întâlnit pe mitropolitul Dosoftei al Moldovei, de la care a preluat și râvna pentru tipărirea de cărți în limba poporului, spre folosul cât mai multor credincioși.

La îndemnul patriarhului Dositheі Notara al Ierusalimului, Sfântul Antim (deja ieromonah) a venit apoi în Țara Românească (după vara lui 1689), pentru a lucra la împlinirea planului patriarhului Dositheі, de a apăra Ortodoxia prin tipărirea cărților de cult și

[25] Cf. Arhim. Irineu Delidimou, „Introducere", la *Ιστορία περί τών εν Ιεροσολύμοις πατριαρχευσάντων διηρημένη εν δώδεκα βιβλία (Άλλως καλούμενη δωδεκάβιβλος Δοσιθέου)*, ΒιβλίαΑ΄&Β΄, Ed. Βασ. Ρηγόπουλου, Tesalonic, 1982, p. XVIII.

[26] Fiind trecut pe pomelnicul Mănăstirii „Tuturor Sfinților", alături de părinții lui, Ioan și Maria, și de mitropolitul Teodosie al Țării Românești.

[27] Sf. Antim Ivireanul, *Scrisori*, p. 53. La 18 iulie 1689 este atestat, într-un contract de schimb, printre martori, „egumenul de Cetățuie, Antim" – Ioan Caproșu, *Documente referitoare la istoria orașului Iași*, vol. II: *Acte interne (1661-1690)*, Ed. Dosoftei, Iași, 2000, p. 580.

[28] Cf. G. Piciorus, *Antim Ivireanul, avangarda literară a paradisului*, p. 18.

de cultură creștină, inițiativă susținută material mai ales de Domnitorul Constantin Brâncoveanu. Hrisant Notara menționează, în scrisoarea către sfetnicul Ianache Văcărescu:

> „Și, văzându-l iscusit, iarăși prin voința răposatului stăpân [Dosithei] am vorbit cu kyr Mitrofan, episcopul Buzăului, să îl învețe tipografia, târguindu-se să îi plătim și două sute de groși (și astfel, datorită nouă, a venit acolo [la București] și a devenit cunoscut și a ajuns cel ce este acum)”[29].

Sfântul Antim a devenit ucenic-tipograf al episcopului Mitrofan (fost episcop al Hușilor și viitor episcop de Buzău, cel care a tipărit *Biblia de la București*, în 1688), desăvârșindu-și meșteșugul tiparului, deprins, la nivel elementar, la Iași. În Prefața *Eortologhionului*, tipărit la Snagov, în 1701, Sf. Antim Ivireanul scria cu smerenie despre vocația sa principală:

> „Deci eu, fiindcă nu am și altă putere spre ajutorul aproapelui decât ocupațiunea tipografiei, n-am lipsit și nu voi lipsi vreodată ca să folosesc, după putința mea, pe frații în Hristos ai mei, tipărind deosebite cărți de suflet folositoare și mântuitoare”[30].

Nu știm precis când, dar aici, la București, ieromonahul Antim l-a întâlnit prima oară pe Constantin Vodă Brâncoveanu și între ei s-a înfiripat o relație de adâncă prețuire reciprocă, după cum menționează Mihail Iștvanovici în „Prefața” *Evhologhionului* din 1706:

> „Aici, în țara noastră, nu ca acel eghiptenesc Farao, ci cel blând aseamene lui David, Prealuminatul zic și înălțatul nostru Stăpân

[29] Sf. Antim Ivireanul, *Scrisori*, p. 52.
[30] Sf. Antim Ivireanul, *Scrisori*, pp. 151-152.

> și Domn Ioann Constandin B. B. Voevod aflându-te, și văzându-te pre iubirea ta de Dumnezeu, și cercetându-ți ascuțita minte, te-au aflat vreadnic și iscusit”[31].

Faptul că Sfântul Antim îl socotește mereu pe domnitorul Constantin Brâncoveanu binefăcătorul său[32], iar pe mitropolitul Teodosie îl pomenește ca părinte ocrotitor ne dovedește că amândoi au avut încredere în el, l-au iubit încă de la început, de aceea l-au și susținut, nu doar la tipărirea cărților, ci și la avansarea pe cele mai înalte trepte și răspunderi eclesiale (stareț, episcop și mitropolit). De asemenea, și patriarhul Dosithei l-a valorificat pe Sfântul Antim la maximum, tipărind în grecește cărți teologice foarte importante. Bucureștiul devenise atunci

> „centrul Ortodoxiei, de unde cărțile puteau pleca atât spre Grecia, cât și spre sudul sau estul slav sau spre răsăritul ortodox grec, arab și georgian”[33].

Pentru viața sa duhovnicească sporită oglindită și în activitatea sa tipografică și culturală, Antim ieromonahul a fost mai întâi numit stareț al Mănăstirii Snagov, în vara anului 1694, apoi a fost ales episcop al Râmnicului, la 16 martie 1705, iar la 22 februarie 1708, episcopul Antim a fost înscăunat mitropolit al Ungrovlahiei (conform dispoziției testamentare a predecesorului și ocrotitorului său, mitropolitul Teodosie Veștemeanul), de față fiind și patriarhii Alexandriei și Ierusalimului.

Dar Sfântul Antim s-a dovedit nu doar un bun tipograf, cleric și predicator, ci și un înțelept chivernisitor al bunurilor bisericești, în

---

[31] Lucrul acesta este evidențiat prima oară de Doru Bădără, *Tiparul românesc la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, Ed. Istros, Brăila, 1998, p. 113. Vezi și G. Picioruș, *Antim Ivireanul, avangarda literară a paradisului*, pp. 25-27.

[32] „Al mieu de bine făcător și milostiv stăpân”, în: „Prefața” *Psaltirii* din 1694.

[33] G. Picioruș, *Antim Ivireanul, avangarda literară a paradisului*, p. 39.

perioadele sale de stareț al Mănăstirii Snagov (1694-1701), episcop la Râmnicu Vâlcea (1705-1708) și mitropolit al Țării Românești (1708-1716). Despre lucrarea sfințitoare și creatoare a Mitropolitului Antim al Țării Românești, ca săvârșitor și iconom al Tainelor dumnezeiești și al podoabelor Bisericii, dau mărturie atât creștinii înșiși (care L-au primit pe Mântuitorul Hristos din mâinile lui) – bisericile vii, cât și icoanele, sculpturile în lemn și în piatră, bisericile și mănăstirile construite sau restaurate de el în eparhiile Râmnicului și Bucureștilor.

Traducerile cărților bisericești de cult și de cultură din limba greacă și tipărirea lor în limba română reprezintă, de asemenea, o altă lucrare prin care Sf. Antim Ivireanul a îmbogățit viața Bisericii Ortodoxe Române, noi folosind astăzi, în mare parte, aceleași formule și expresii liturgice precum le-a lăsat el. Deși aveam și alte traduceri în limba română ale *Liturghierului*, de exemplu cea a mitropolitului Dosoftei al Moldovei (care era român), din 1679, în liturgica românească s-au păstrat formulările liturgice și literare ale Sfântului Antim. Rugăciunile „Împărate ceresc", „Tatăl nostru", „Dumnezeul duhurilor și a tot trupul" (pentru cei adormiți) și „Crezul", ca și alte rânduieli din *Liturghier* și din *Molitfelnic*, păstrează și astăzi formulările Sfântului Mitropolit Antim.

Prezentăm, în continuare, lista tipăriturilor[34] rămase de la Sf. Antim Ivireanul (îngrijite sau coordonate de el):

A lui Vasilie Macedoneanul, împăratul grecilor, Capitole îndemnătoare șeasezeci și șase către fiul său, Leon Înțeleptul – grecește, București, 1691;

Slujbele cuvioasei noastre maici Parascheva cea Nouă și a cuviosului nostru părinte Grigorie Decapolitul – grecește, București, 1692;

Evangheliar – grecește și românește, București, 1693;

Psaltire – românește, București, 1694;

[34] G. Ștrempel, *Antim Ivireanul*, pp. 389-391.

Psaltire – slavonește, București, 1694;

Orânduiala slujbei Sfinților Constantin și Elena – românește, Snagov, 1696;

Evangheliar – românește, Snagov, 1697;

Anthologhion – grecește, Snagov, 1697;

Ioan Cariofil, *Manual despre câteva nedumeriri* – grecește, Snagov, 1697;

Discurs panegiric despre împăratul Constantin – grecește, Snagov, 1697;

Gramatică slavonească – slavonește, Snagov, 1697;

Acatistul Maicii Domnului – românește, Snagov, 1698;

Carte sau lumină – românește, Snagov, 1699;

Mărturisirea credinței ortodoxe și expunere pentru cele trei virtuți: credință, nădejde și dragoste – grecește, Snagov, 1699;

Învățături creștinești – românește, Snagov, 1700;

Floarea darurilor – românește, Snagov, 1700;

Psaltire – grecește, Snagov, 1700;

Eortologhion – grecește, Snagov, 1701;

Ștefan Brâncoveanu, *Cuvânt panegiric la marele Constantin* – grecește, București, 1701;

Ștefan Brâncoveanu, *Cuvânt panegiric la Sfântul Ștefan, primul martir al creștinătății* – grecește, București, 1701;

Ioan Comnen, *Proschinitarul Sfântului Munte Athos* – grecește, Snagov, 1701;

Liturghier – grecește și arăbește, Snagov, 1701;

Slujba Cuvioasei Matrona Hiopolita – grecește, București, 1702;

Ștefan Brâncoveanu, *Cuvânt panegiric la Sfântul Ștefan, primul martir al creștinătății* – ed. a II-a, grecește, București, 1702;

Hrisant Notara, *Despre preoție* – grecește, București, 1702;

Ceaslov – grecește și arăbește, București, 1702;

Ceaslov – românește și slavonește, București, 1703;

Noul Testament – românește, București, 1703;

Sevastos Chiminitis, *Învățătură dogmatică a bisericii răsăritene* – greceşte, Bucureşti, 1703;

Slujba sfințirii bisericii – greceşte, Bucureşti, 1703;

Ştefan Brâncoveanu, *Cuvânt panegiric la Adormirea Maicii Domnului* – greceşte, Bucureşti, 1703;

Radu Brâncoveanu, *Cuvântare la patima cea mântuitoare* – greceşte, Bucureşti, 1704;

Plutarch, *Paralele greceşti şi romane* (traduse în greaca modernă de Constantin Brâncoveanu-fiul) – greceşte, Bucureşti, 1704;

Slujba Sfântului Visarion – greceşte, Bucureşti, 1705;

Anthologhion – româneşte, Râmnic, 1705;

Tomul Bucuriei – greceşte, Râmnic, 1705;

Antim Ivireanul, *Învățătură pe scurt pentru taina pocăinții* – româneşte, Râmnic, 1705;

Slujba Adormirii Născătoarei de Dumnezeu, cu Paraclisul cel de obşte – româneşte şi slavoneşte, Râmnic, 1706;

Octoih – slavoneşte şi româneşte, Râmnic, 1706;

Evhologhion (Molitvelnic şi Liturghier) – româneşte, Râmnic, 1706;

Gheorghe Maiota, *Cuvânt la patima cea mântuitoare a Domnului* – greceşte, Râmnic, 1706;

Radu Brâncoveanu, *Cuvânt panegiric la Sfântul Nicolae* – greceşte, Râmnic, 1706;

Gheorghe Maiota, *Cuvânt la patima cea mântuitoare a Domnului* – româneşte, Râmnic, 1706;

Carte ce cuprinde tot serviciul bisericesc – greceşte, Târgovişte, 1709;

Antim Ivireanul, *Învățătură bisericească pentru preoți* – româneşte, Târgovişte, 1710;

Slujba Sfintei Ecaterina şi Proschinitarul Muntelui Sinai – greceşte, Târgovişte, 1710;

Panoplia Dogmatică – greceşte, Târgovişte, 1710;

Psaltire – româneşte, Târgovişte, 1710;

Octoih – românește, Târgoviște, 1712;
Carte de rugăciuni – românește, Târgoviște, 1712;
Liturghier – românește, Târgoviște, 1713;
Catavasier – slavonește, grecește, românește, Târgoviște, 1713;
Molitvelnic – românește, Târgoviște, 1713;
Pilde filosofești – românește, Târgoviște, 1713;
Sentințe ale unor vechi filosofi – grecește, Târgoviște, 1713;
Hrisov pentru abrogarea văcăritului – românește, Târgoviște, 1714;
Antim Ivireanul, *Capete de poruncă* – românește, Târgoviște, 1714;
Ceaslov – românește și slavonește, Târgoviște, 1714;
Catavasier – românește, Târgoviște, 1714;
Ceaslov – românește, Târgoviște, 1715;
Hrisant Notara, *Despre oficiile, clericii și dregătoriile Sfintei Biserici* – grecește, Târgoviște, 1715;
Antim Ivireanul, *Sfătuiri creștine-politice către Ștefan Cantacuzino* – românește, București, 1715;
Dosithei Notara, *Istoria patriarhilor Ierusalimului* – grecește, București, 1715;
Alexandru Mavrocordat Exaporitul, *Istoria iudaică* – grecește, București, 1716.

Așadar, în cei aproape 25 de ani, cât a trudit ca tipograf pe meleagurile românești, talentatul mitropolit Antim a lucrat și supravegheat tipărirea a 64 de cărți, 39 dintre ele fiind apărute cu osteneala sa. Aceste cărți au fost tipărite, astfel: la București – 21 (în perioadele 1691-1694, 1701-1705, 1715-1716), la Mănăstirea Snagov – 15 (1694-1701), la Râmnic – 9 (1705-1707), la Târgoviște – 18 (1709-1715), la Mănăstirea Antim – una (1716). Cărțile au fost imprimate în mai multe limbi, astfel: 30 în limba greacă, 24 în limba română, 2 în slavonă, 8 în câte două limbi, dintre care 4 slavo-române, 2 greco-arabe și una greco-română, iar o carte în trei limbi, greco-slavo-română. Din titlurile celor 64 de cărți, reiese că 17 dintre ele s-au tipărit în forma dată de Sfântul Antim pentru prima oară, iar alte 8

s-au retipărit chiar în vremea sa. Mitropolitul Antim însuși a scris 4 cărți originale, 10 au prefețe sau dedicații compuse de el, pentru 5 cărți a scris versuri, altor 6 cărți le-a adăugat un cuvânt final, iar 8 cărți sunt tălmăcite de el din limba greacă. De asemenea, reamintim că 6 cărți au fost tipărite cu cheltuiala sa, 5 cu binecuvântarea sa și 10 cărți s-au dat în dar cititorilor[35].

Sf. Antim Ivireanul este cunoscut în Biserica Ortodoxă Română drept predicatorul exemplar, care a izbutit să transmită învățăturile de credință creștină într-un stil unic, îmbinând sensibilitatea duhovnicească și experierea mistică a adevărurilor creștine cu erudiția, iscusința interpretării și persuasiunea demonstrației oratorice. Învățăturile *Sfintei Scripturi*, cântările liturgice, pildele înțelepților profani, exemplele din viața omului și a naturii înconjurătoare, toate se împletesc în predicile sale într-o sinteză minunată a Duhului și a Adevărului, spre folosul credincioșilor creștini pe care Sfântul Antim căuta să-i întărească și să-i împodobească duhovnicește, spre dobândirea mântuirii și a frumuseților cerești. *Didahiile* sale (28 de predici și cuvinte catehetice), rostite în perioada slujirii lui ca mitropolit, ni se descoperă ca o operă complexă, în care sunt prezentate și armonizate învățături dogmatice, liturgice, morale, îndemnuri și rugăciuni personale, într-o excepțională exprimare românească, plină de originalitate și o uimitoare împletire de sensibilitate poetică și viziune teologică.

De asemenea, *Scrierile* Sfântului Antim ne dezvăluie bogata lui cultură teologică și laică, sintetizată în adevărate capodopere dedicate catehizării și îndrumării preoților în misiunea lor de păstori: *Învățătură pre scurt pentru taina pocăinții, Chipurile Vechiului și Noului Testament, Învățătură bisericească, Capete de poruncă la toată ceata bisericească*. A alcătuit și o carte de *Sfătuiri creștine-politice*, în versuri, către voievodul Ștefan Cantacuzino. Alte texte rămase de la Sfântul Antim sunt *scrisori, prefețe, postfețe și dedicații (adesea în versuri) la*

[35] Cf. Pr. N. Șerbănescu, „Antim Ivireanul tipograf", p. 750.

cărțile tipărite de el, care au, de asemenea, o importanță deosebită, uneori autorul strecurând în ele adevărate comori teologice și literare. Se observă, astfel, pe lângă imensa prețuire pentru domnitorul Constantin Brâncoveanu, atât cultura vastă a ieromonahului, episcopului și mitropolitului Antim Ivireanul, cât și ușurința cu care se exprima el în limbile română, greacă, slavonă, georgiană și arabă.

La 5 februarie 1713, de ziua prăznuirii Sfintei Agata, în urma unei descoperiri dumnezeiești (după cum el însuși mărturisește[36]), Mitropolitul Antim Ivireanul a început să clădească Mănăstirea „Tuturor Sfinților", pe locul unde era o veche biserică de lemn, cu hramul „Sf. Ierarh Nicolae", în care se păstra Sfântul Mir. Sfântul Antim a pus toată averea sa pentru ridicarea din temelie a acestui sfânt lăcaș,

> „întru slava și mulțumita însuși celui întru Troiță Dumnezeu și întru cinstea și lauda Tuturor Sfinților dimpreună, încât să fie și să se numească mănăstire a Tuturor Sfinților, cărora am și închinat-o și pe numele lor am zidit-o, ca să se prăznuiască întru ea cu mărire și să se cinstească necontenit cu laude și cu cântări, ca niște prieteni ai lui Dumnezeu și ajutători și sprijinitori tuturor pravoslavnicilor creștini"[37]. Mănăstirea a fost construită în „mahalaua popii lui Ivașco", nu departe de dealul Mitropoliei, la aproape două sute de metri spre apus[38].

În afară de averea sa personală, Mitropolitul Antim a mai dobândit, fie în dar, fie prin cumpărare, diverse obiecte, terenuri sau imobile, nu numai de la creștinii din București, ci și din alte orașe. Sfințirea bisericii a avut loc în anul 1715. Ierarhul și ctitorul mănăstirii a întocmit cu mâna lui planurile de execuție ale mănăstirii, două dintre ele rămânând

[36] *Așăzământul Mănăstirii Tuturor Sfinților*, cap. 13, în vol. Sf. Antim Ivireanul, *Scrieri*, Ed. Basilica, București, 2016, pp. 153-154.

[37] Sf. Antim Ivireanul, *Scrieri*, pp. 144-145.

[38] Ion Nanu, „Un monument istoric de artă religioasă: Ctitoria Mitropolitului Antim Ivireanul", în: *Biserica Ortodoxă Română*, 3-4/1961, p. 227.

până în zilele noastre, și anume: planul original al bisericii, pe hârtie, atașat testamentului său relativ la mănăstire și un alt plan, realizat pe pergament (în 1713) în cuprinsul așezământului mănăstirii.

Bucuros că a reușit să dea capitalei Țării Românești una dintre cele mai frumoase podoabe de arhitectură, sculptură, pictură și odoare bisericești, Mitropolitul Antim a întocmit un regulament, prin care lasă dispoziții cum să fie organizate și administrate clădirile, averile și lucrările mănăstirii. *Așezământul cinstitei mănăstiri a Tuturor Sfinților*, început la 24 aprilie 1713, odată cu începerea construcției mănăstirii, a fost completat la 15 martie 1716[39] și, în final, a fost recapitulat și confirmat prin *Hrisovul arhieresc* din 20 iulie 1715, când toate lucrările „cu ajutorul Dătătorului de bine, Dumnezeu, s-au lucrat și la săvârșire bună au venit"[40].

Tradiția menționează că toate sculpturile din piatră (ale iconostasului, ale picioarelor coloanelor și ale ancadramentelor de la ușă și ferestre) cu motive vegetale, ca și pictura din biserica mare și din paraclis, au fost executate după schițele mitropolitului-ctitor, care a și pictat câteva icoane (în stil bizantin) pe fresca zidurilor, alături de Preda Zugravul[41]. De asemenea, Sf. Antim Ivireanul, ajutat de ucenici, a sculptat ușa de lemn a bisericii și a pictat cele două icoane mari[42] de lângă iconostas: *Icoana Tuturor Sfinților*, în partea dreaptă și *Icoana celor patru Sfinți* (Alexie, Nicolae, Antim și Agata, ocrotitori ai mitropolitului Antim), în partea stângă.

Tot în cadrul mănăstirii bucureștene, Sfântul Antim a întemeiat prima bibliotecă publică de împrumut din Țara Românească și a rânduit ca, din veniturile obștei, să fie ajutați mai mulți săraci,

[39] Sf. Antim Ivireanul, *Scrieri*, pp. 141, 170.

[40] *Hrisovul arhieresc*, în vol. Sf. Antim Ivireanul, *Scrieri*, pp. 183-189.

[41] Cel care a pictat și Mănăstirea Horezu, în vremea când Antim era episcop de Râmnic – Vezi Victor Brătulescu, „Mitropolitul Antim, ctitor de lăcașuri sfinte", în: *Biserica Ortodoxă Română*, 8-9/1956, p. 823.

[42] Cf. I. Nanu, „Un monument istoric de artă religioasă: Ctitoria Mitropolitului Antim Ivireanul", pp. 274, 313-314.

îmbinând astfel Liturghia cu filantropia, spiritualitatea cu practica și cultura cu misiunea.

Trăitor și mărturisitor al Ortodoxiei, Sf. Antim Ivireanul a întreținut relații apropiate cu întâistătătorii Bisericilor Ortodoxe Surori, din Răsăritul creștin aflat sub stăpânirea turcească (Alexandria, Antiohia, Ierusalim, Constantinopol), ajutând la promovarea învățăturii creștin-ortodoxe în acele țări. Astfel, în 1701-1702, la București, Sfântul Antim a tipărit primele cărți în limba arabă (*Liturghierul* și *Ceaslovul* în variantă bilingvă greco-arabă) pentru creștinii din Siria, unde a trimis și prima tipografie cu caractere arabe (la Alep, în 1704). Iar în anul 1708, mitropolitul ivirean a trimis o tiparniță în Georgia, țara sa natală, unde, la Tbilisi, ucenicul său, Mihail Ștvanovici, a scos la lumină primele 10 cărți liturgice și catehetice (1709-1711)[43]. De asemenea, în 1714, mitropolitul Antim i-a trimis patriarhului Hrisant Notara litere turnate în plumb, necesare tipografiei grecești a patriarhiei Ierusalimului. Sfântul Antim a imprimat nu numai cărți necesare în Țările Române[44] și în Răsăritul creștin, ci și antimise, pregătind matrițele pentru tipărirea lor în lemn sau în bronz și dăruindu-le ierarhilor din Georgia natală și patriarhiei de Ierusalim[45].

O altă mare realizare a Sfântului Antim în domeniul tipografiei a fost, precum el însuși învăța, formarea de ucenici destoinici, dintre care amintim: ipodiaconul Mihail Ștvanovici, Gheorghe Radovici, ieromonahul Dionisie Floru, preotul Stoica Iacovici (români), ieromonahul Mitrofan Grigoras, preotul Ioan Avramios (greci).

Înflăcărat patriot și luptător împotriva asupririi turcești și a complicității fanarioților la împilarea poporului român, în urma

[43] † Firmilian, „Solemnitățile comemorării a 250 de ani de la moartea martirică a mitropolitului Antim Ivireanul", în: *Biserica Ortodoxă Română*, 9-10/1966, p. 958.

[44] După ultimele cercetări, Sf. Antim Ivireanul ar mai fi trimis, clandestin, o tipografie românească dascălului Ivan din Făgăraș după anii 1710 – † Laurențiu Streza, Pr. Vasile Oltean, *Sfântul Constantin Brâncoveanu și brașovenii*, Ed. Andreiana, Sibiu, 2014, pp. 336-338.

[45] Sf. Antim Ivireanul, *Scrisori*, pp. 30-32.

unei revoluții eșuate, la 10 septembrie 1716, mitropolitul Antim a fost acuzat de trădare, arestat și torturat la ordinul lui Nicolae Mavrocordat (primul domnitor fanariot). Refuzând să-și dea demisia, deși era forțat, eruditul și bătrânul ierarh Antim Ivireanul a fost caterisit în grabă și pe nedrept de sinod (al Patriarhiei Ecumenice), pe motiv de răzvrătire față de turci[46] și magie, și condamnat la exil pe viață la Mănăstirea „Sfânta Ecaterina" de pe muntele Sinai. Pe drum, însă, în ultimele zile ale lunii septembrie 1716, ostașii turci l-au omorât (cel mai probabil, din ordinul vizirului care locuia la Adrianopol)[47], la capătul multor umilințe, aruncându-i trupul în apele râului Tungia (un afluent al Mariței)[48], la ieșirea din Adrianopol spre Constantinopol. Astfel și-a încheiat martiric viața cel ce s-a pus zi de zi în slujba lui Hristos[49].

[46] Uneori, grecii fanarioți, boieri sau ierarhi, deveneau avocații Porții otomane, când aveau de protejat privilegiile și interesele lor vanitoase, invocând diverse argumente biblice după bunul lor plac. Dacă toată stăpânirea este de la Dumnezeu, atunci grecii (ca neam întreg, laici și clerici) de ce s-au răsculat împotriva turcilor în 1821, devenind și eroi pentru această răzvrătire? De ce patriarhii și ierarhii greci n-au suportat și ei în continuare „puternica împărăție" turcească, pe baza argumentelor aduse la condamnarea Sfântului Antim?

[47] Om crud și răzbunător, Nicolae Mavrocordat l-a dat pe Sfântul Antim pe mâna turcilor, iar aceștia l-au omorât pe teritoriul lor (zona Bulgariei fiind pașalâc) și ca pedeapsă pentru apostazia lui de la islam (robit de tânăr, a fost forțat să treacă la islam, de aceea la eliberare a avut nevoie de scrisoarea de iertare, care confirma revenirea lui la Ortodoxie), nu doar ca pedeapsă pentru răzvrătire. Oricum, Mavrocordat se temea că ucenicii și credincioșii, știindu-l un om sfânt, i-ar fi creat un cult de cinstire la mormânt. Din acest motiv, a poruncit să i se piardă urma, scoțându-l din țară.

[48] A.M. Del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, p. 142. Și cronicarul Radu Popescu și cărturarul Mitrofan Grigoras (contemporanii Sfântului Antim) susțin acest lucru. Această ipoteză o afirmă și majoritatea cercetătorilor: episcopul Melchisedec Ștefănescu, Constantin Erbiceanu, Nicolae Iorga, Dan Horia Mazilu, Gabriel Strempel ș.a. Există și alte ipoteze referitoare la asasinarea Sfântului Antim la Snagov sau la Dunăre, dar acestea nu sunt întemeiate pe documente din vremea sa.

[49] Prezentarea pe scurt a vieții și lucrării mântuitoare a Sf. Antim Ivireanul a fost realizată pornind de la articolul Pr. Mircea Păcurariu, „Un nou sfânt al Bisericii noastre, Mitropolitul Antim Ivireanul", în vol. *Antologie aghiografică românească*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1994, pp. 211-214 și de la schița biografică realizată de Gabriel Strempel, în vol. Sf. Antim Ivireanul, *Didahii*, Ed. Basilica, București, 2016, pp. 81-89.

Abia după 250 de ani, la 8 martie 1966, Patriarhia Ecumenică a anulat nedreapta sentință de caterisire dată asupra marelui Ierarh Antim Ivireanul[50].

În ședințele de lucru din 20-21 iunie 1992, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, „chemând în ajutor pe Milostivul Dumnezeu, proclamă solemn și așează în rândul Sfinților, prin trecerea în calendarul Bisericii noastre”[51], pe cel mai mare ierarh și predicator al Țării Românești, pe Ierarhul Martir Antim Ivireanul, rânduindu-i ziua de prăznuire la 27 septembrie. Și trebuie subliniat faptul că această canonizare „schimbă complet datele personalității sale, sacralizându-i și opera, pornită din autenticitatea unei gândiri religioase”[52].

Deși nu ne-au rămas sfintele sale moaște drept confirmare palpabilă, sfințenia vieții Sfântului Antim este vizibilă în jertfelnicia vieții lui de fiecare zi, în sfaturile și experiențele lui duhovnicești, precum și în atitudinea sa de „melc” răbdător și neagresiv, dar lucrător neîncetat pentru propășirea Bisericii și a credincioșilor ortodocși. De 300 de ani încoace, Sfântul Antim lucrează și mijlocește în cer, alături de ceilalți Sfinți Ierarhi, pentru luminarea oamenilor în credință și în viața duhovnicească, mulți creștini bucurându-se de ajutorul și ocrotirea lui.

Alături de cărțile tipărite sau scrise de Sfântul Antim, în București se mai găsesc doar câteva obiecte liturgice de la el, dintre care amintim: un *potir* de argint aurit, realizat în 1694 (pe când era egumen la Snagov), o *cățuie* de argint (tot din perioada stăreției la Snagov), un *antimis* imprimat de el (în 1708, pe când era mitropolit al Ungrovlahiei) și un *epitaf* brodat cu fir de aur și argint (din 1714,

[50] Sf. Antim Ivireanul, *Scrisori*, pp. 159-160.

[51] *Act sinodal al Bisericii Ortodoxe Autocefale Române privind canonizarea unor sfinți români*, 20 iunie, 1992.

[52] Paul Aretzu, „Antim Ivireanul sau arta credinței”, în: *Lumina lumii*, 19-20/2011, p. 19.

afierosit probabil Mănăstirii „Tuturor Sfinților", de dimensiuni 1,20 m/0,80 m). La Catedrala episcopală din Râmnicu Vâlcea se poate vedea *cârja* lui de mitropolit al Ungrovlahiei, iar la biblioteca Mănăstirii Neamț există un *Liturghier* românesc, tipărit cu binecuvântarea Sfântului Antim în 1713 (dăruit de Sf. Cuvios Pahomie de Gledin Mănăstirii Pocrov, în 1716), pe care este scris:

> „Această preasfântă și dumnezeiască Liturghie rumânească este a mea, Pahomie – me-a dăruit-o sființia sa Antim Mitropolitul din Țara Rumânească și eu o dau la Sihăstria la Pocrov ca să fie acolo în veci"[53].

Însă mai mult decât aceste moșteniri materiale, urmele luminoase lăsate în Biserica Ortodoxă Universală și în cultura românească de eruditul și smeritul Ierarh Martir fac vie recunoștința în sufletele tuturor credincioșilor care beneficiază de lucrările lui. Sf. Antim Ivireanul a împlinit cuvântul Mântuitorului Hristos, care spune: „Așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, așa încât să vadă faptele voastre cele bune și să slăvească pe Tatăl vostru Cel din ceruri" (*Matei* 5, 16). De aceea, și apropierea noastră de Sfântul Antim nu are temei într-o curiozitate științifică, ci în evlavia euharistică față de Dumnezeu, Cel ce lucrează neîncetat în lume prin Sfinții Săi.

*

Personalitate de prim rang a Bisericii Ortodoxe Românești, Sf. Antim Ivireanul a călăuzit credincioșii prin cuvântul rostit, scris, zugrăvit sau tipărit și prin slujirea sa jertfelnică, fiind un adevărat model de păstor și învățător. Ierarh și cărturar, om duhovnicesc și practic deopotrivă, Sfântul Antim L-a slujit neîncetat pe Dumnezeu,

[53] Pr. N. Feier, *Cuviosul Ierarh Pahomie de la Gledin*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2007, pp. 101-102.

căutând luminarea semenilor prin învățătura creștin-ortodoxă, sensibilizarea lor față de netrecătoarele frumuseți ale iubirii de Dumnezeu și de semeni.

Din această perspectivă, slujirea și mărturisirea lui Dumnezeu prin cuvânt a reprezentat pentru Sf. Ierarh Martir Antim Ivireanul măsura conștiinței sale față de Dumnezeu, față de Biserica lui Hristos de pretutindeni și față de neamul românesc. Pomenindu-L mereu pe Hristos în viața lui de zi cu zi, a ajuns el însuși să fie pomenit de Mântuitorul Hristos înaintea lui Dumnezeu-Tatăl, a Sfinților și a Îngerilor din ceruri. De aceea, putem afirma că viața duhovnicească și lucrarea pastoral-misionară a Sfântului Antim, integrate în viața doxologică și sfințitoare a Bisericii, fac să strălucească veșnic chipul lui în Împărăția lui Dumnezeu și în inimile noastre, iar pe noi ne îndeamnă ca, într-un glas, să-i cântăm: „Bucură-te, Sfinte Ierarhe Antim, Mucenice al lui Hristos!".

Arhimandrit Mihail Stanciu
Sfânta Mănăstire Antim, București